

הלי לאה?

מעולם לא התחילה שנה את דרכה במזל כה רע, כמו שנה זו.

מי שמאמין בכוחו המאגי של אותיות וספרות, מוכרח היה להיבא שחורות. בעברית, ועל פי ספירת היהודים, נשאה השנה את האותיות הנוראות תש"ד. למרות שהיה נסיון נואש לשנות, הן רבקה בה עד הסוף. ואילו בלועזית, ועל פי ספירת הנוצרים, נשאה השנה את הספרות 1984 — מיספר שעורר אסוציאציה מעוררת-חלחלה ביגלל יצירתו של הסופר ג'ורג' אורוול.

לפי שני סימנים מובהקים אלה, היתה השנה צריכה להיות שנה של פורענות, שנה של תביעות בנייארז במילחמתם הניצחית בבנייחושך.

השם העברי רמז על פורענות חיצונית גדולה — אולי ניצחון של אויבי ישראל במלחמה, אולי איום על עצם קיומם של מדינת-ישראל או העם היהודי. המיספר הלועזי כישר ניצחון של כוחות-העריצות ושקיעת העולם בעידן של רודנות חשוכה. **שתי הנביאות השחורות האלה לא התגשמו.**

מבחינה ביטחונית, ישראל ישבה לבטח. שום אויב חיצוני לא איים בפועל על מדינת-ישראל. ששמה על עליגותה הצבאית הגדולה על שכניה. אמנם, במשך כל השנה המשיכה המדינה להדריש בכוח הלכנוני, ולהשאיר בו קורבנות — אך זאת היתה הסתבכות שישראל גרמה לעצמה. גם יהודי העולם לא עמדו בשום מקום מול גל חדש של אנטי-שמיות ארסית.

במאבק בין כוחות-החופש וכוחות-העריצות בעולם לא חל השנה שינוי גדול. היו קרבות קטנים מה ושם, ניצחונות ומפלות מקומיות. היו מדינות, כמו ארגנטינה, שבהן ניצח החופש את העריצות, ובמדינות אחרות גברו מגמות הפוכות. זה יכול היה להיות מאזן די חובב. במלחמה בין בנייארז ובנייחושך, גם שנה של תיקו היא שנה חיובית. אילו היה זה החשבון כולו, ניתן היה לתת לתש"ד ציון בינוני, שהיה מוצא את ביטוי באישישנה מתאים.

אלא שזה לא היה החשבון כולו.

● זעזוע מתחת לרגליים

עצן השחור, שהטיל את צילו על ישראל בשנת תש"ד לא בא ממרחקים, ולא נבע מכוונות-זיון של זרים. הוא היתמר מליבה של ישראל עצמה.

הוא רמה לעין של אסר, העולה מתוך הלוע הפעור של הריגוע. אין הוא מסוכן עדיו בשלעצמו — אך הוא מעיד על פעילות של כוחות חבויים מתחת לפני-ההקרקע, העלולים להתפרץ ולזרוע סביבם מוות והרס.

אדם החווה בענן כזה, העולה מתוך הר שנחשב עד כה ככבוי, עלול להאזן בבהלה. כמוהו כאדם שהארמה מתחילה לפתע להודיע מתחת לרגליו. הוא מתעורר משלוותו. הטבע, שנראה לו ככוח רגוע, בטוח, בלתי-משנה, לובש בעיניו לפתע דמות מאיימת ומסוכנת. הוא חש שפועלים מתחת לרגליו כוחות כבירים. שאין לו שליטה עליהם. שאין הוא מכיר אותם. שעד לאותו רגע לא ידע אף על עצם קיומם.

התעוררות פיתאומית כזאת היא מפחידה, אך היא יכולה להיות גם מועילה. כאשר מכירים בקיומם של כוחות מסוכנים, אפשר להתגונן מפניהם. אפשר ללמוד את טיבם ואת כללי פעולתם. כדי לגבש שיטות לחיסולם או לריסונם. אפשר לבנות מערכות של התראה, שיהיו מראש מפני האפשרות של התפרצות הריגוע או רעשי-אדמה. אפשר לארגן מראש פעולה קבוצית לקידום פני הרע. לבנות מערכי העמידה בפני הפורענות.

אך תיתכן גם תגובה הפוכה. ציבור יכול להיאחז בתבהלה חסרת-אונים. הוא יכול להתייחס אל הסכנה בפאטאליזם מרפה-הידיים, כאל גוררת-שמים שאין לשנותה. הוא יכול לייחס להתגונן סביבות דמיוניות וכזויות. המונעות מראש כל התגוננות יעילה. הוא יכול להיאחז בטירוף של התאבדות, להודות עם הפורענות עצמה, מתוך אמונה טפלה שזוהו רצונו הקדוש של אל קנאי.

ישראל היתה נתונה בשנת תש"ד במצב כזה. משוה קרה בה. תופעות שעד השנה היו חבויות מעיניהם של רוב אזרחי-המדינה הרימו לפתע את ראשיהן המאיימים. הן עוררו אצל אחרים רגשות של פחד וזוועה. אצל אחרים אדישות פאטאליסטית תוך נסיון להתעלם מעצם קיומן. ואצל אחרים הודרות פרוורסיות.

בעיות אלה, שבמשך שנים רבות טואטאו אל מתחת לשטיח, או הועלמו מאחורי מסך האופטימיות של ימי-הראשית של המדינה, או מאחורי מסך-ההעשן של המלחמות החוזרות-נישנות, התגלו השנה לעיני כל.

שום ישראלי נבין לא היה יכול עוד בתש"ד להתחמק משיאלת-היסוד: מי אנחנו? איזה עם הננו?

איזה מין מדינה הקמנו?

האם זוהי מדינתו של לאום אחד בלבד, או שחיים בה שני עמים? האם זוהי מדינת חוק ודמוקרטיה, או מדינת הלכה ודת? האם הרעיון הציוני הוא אנושי, חילוני, מתקדם — או גזעני, לאומני ורודני? האם יש עידי-אחד, או שניימים האם מועדות פני המדינה לבניין פנימי? או להתפשטות חיצונית? האם זוהי מדינה של בנייארז או בנייחושך?

האם היה הרעיון הציוני מלכתחילה נחלתם של אלה או של אלה, או של אלה ואלה גם יחד?

מניין אנחנו באים? לאן אנחנו הולכים? לפני מי אנחנו עתידים ליתן דיווח-שבון?

● בנייארז ובנייחושך

עוד לפני 20 שנה היו שאלות אלה נראות תמוהות בעיני רוב רובם של הישראלים. לא היה ספק לגבי טוהר הרעיון הציוני, אופיו האיריאליסטי וההומניסטי. היסכסוך עם הערבים נראה כתופעת-לוואי טראגית, שנכתפה על המיפעל הציוני בשל איבתם של הערבים. הטענה שהציונות היא תנועה "גזענית" עוררה בלב כל ישראלי פלצות, זעם ושאיט-נפש. מצבם של הערבים בישראל נראה כימעת כאיריאלי, אם כי מצביה-המלחמה חייב אמצעי זהירות מסוימים ומצעים.

לא רק הישראלים ראו את עצמם כאור מחמאי זה, אלא שמיטב העולם הנאור ראה אותה כך. כמדינה קטנה ואמיצה, העומדת בגבורה על נפשה מול אויבים גדולים וזדוניים: המקיימת גם בתנאים קשים אלה מישטר של דמוקרטיה מושלמת, של שיוויון וצדק לכל.

מי שהעלה על דל שסתותיו את האפשרות שיובלה

להם כישראל ה"אמיתית", ה"שפויה". אחרים כבר התייאו, וטענו כי המאבק כבר הסתיים במפלה. הם הצביעו על המתרחש ברור הצעיר, חניך-המדינה ובוגר-צה"ל, אשר בו היו לנטיות הגזעניות והלאומניות מהלכים רבים יותר מאשר בכל ציבור אחר. מחנכים ואנשי-רוח שאלו את עצמם: איך זה קרה? היכן נכשלנו? איך הולידו הרעיונות ההומאניים של בנימין זאב הרצל ההומאניסטי, ברל כצנלסון הסוציאליסטי, זאב ז'בוטינסקי הליברלי, כוחות כה מחרדים?

שאלות אלה ניסרו בעולמה של מדינת-ישראל בשנת תש"ד, שחפפה (ברובה) את שנת 1984 של המניין הנוצרי.

גיבוריה החיוביים והשליליים של השנה הופיעו על רקע זה. ועל פיו יש לדון את מעשיהם ומחשביהם. איך השפיעו על המאבק על נפש ישראל? האם תמכו בבנייארז או בבנייחושך? האם השתתפו במאבק או השתמטו ממנו? האם תרמו בו תרומה חיובית או שלילית, או שלא תרמו בו שום תרומה בכלל?

במרכז שנת תש"ד עמד מאורע אחד ויחיד: מלחמת-לבנון. אישי-השנה היה מחוללה, איראל שרון, וכל רמיות השנה נדונו על פי יחסם למאורע זה.

שנת תש"ד עמדה כולה בצל הענן השחור של הזוועה, שבוצעה בשעותיה הראשונות במחנות-הפליטים של ביירות, צברה ושתיאל. אישי-השנה היה מנחם בגין, שנשבר באותן שעות אפלות, וכל רמיות השנה עמדו למישפט על פי חלקם בטראגדיה.

שנת תש"ד עמדה בסמן מאורע מסוג אחר. היום המרכזי שלה היה יום הבחירות לכנסת ה-11, ה-23 ביולי 1984. אך הבחירות אינן אלא מיבחן תקופתי שבו נבדק מה מתרחש בגוף הלאומי — בדומה לצ'קאפ רפואי תקופתי של אדם. כמעט כל הדמויות של תש"ד התייצבו בבחירות אלה. במידה מסוימת היו הבחירות לכנסת ה-11 גם תחרות על התואר אישי-השנה תש"ד.

● חילים ותיקים נמוגים

אירועי ישראל בשנת תש"ד התחלקו לשלוש תקופות: תקופת כהונתה של ממשלת-שמיר עד להחלטה על פיזור

המהדורה העברית של "1984": "מלחמה היא שלום! חרות היא עבדות! בערות היא כוח!"

הכנסת, תקופת-הבחירות שהסתיימה ביום-הקלפי, ותקופת ההכנה להקמת ממשלה חדשה. השלב הראשון החל עוד בימים האחרונים של תש"מ, כאשר הודיע מנחם בגין על החלטתו לפרוש מן הממשלה.

הורעה זו לא היתה מלווה בכל הסבר. אישי, שהטביע את חותמו על המדינה במשך יותר משש שנים, ירד מן הבימה כשהוא מתעטף בשתיקה גדולה.

כמרוצת תש"ד שימש מנחם בגין נושא לניחוחים אינסופיים. תחילה הסתגר בבית-השרד שלו, הוא לא התפטר מן הכנסת אך לא הופיע בה אף פעם אחת עד לפיזור, אף שהופעתו היתה ררושה בהצבעות מכריעות. לאחר מכן עבר לדירה פרטית ברחוב צמח — דבר שהוליד בכנסת את האימרה האכזרית על "הצמח מרחוב צמח".

הדירה השקופה על הנוף שבו עמד פעם הכפר דירי-אסין, כאילו להוכיח לאיש טרגדיה זו, שהזכירה כלבך את זוועות צברה ושאטילא, ששברה את בגין.

מי שסבר כי בגין התפטר כדי להשפיע על המאורעות מלמעלה, כפי שעשה רודי בן-גוריון בפורשו ב-1953 לשרה בוקר, וכפי שעשה שנית כאשר פרש שוב ב-1963, טעה. בגין לא התערב ולא השפיע. הוא נדם לחלוטין. היה זה כאילו ביקש

לקום בישראל תנועה פאשיסטית נחשב בתימהונו, אם לא גרוע מזה.

כאשר תיאר רודי בן-גוריון את מנחם בגין כ"תלמידו של היטלר" עורר הרבר רוגז רב. קודם כל בין חסידיו שלו עצמו, והכל הבין שאין זו אלא סיסמה תעמולתית פסולה. "פאשיסטי" ו"יהודי" היו דבר והיפוכו, כמו איש ומים, יום ולילה, לבן וישרור.

בשנת תש"ד דיברו בישראל בפה מלא לא רק על פאשיזם יהודי, אלא גם על נאצים יהודיים. המילה גזענות לא היתה עוד השמעה כפי אוביבים, אלא הגדרה של מעשים רבים ותכופים שקרו במדינה עצמה. עד כדי כך, שרוב המיפלגות הודיעו שיש צורך דחוף בחקיקת חוק נגד הגזענות. כדי לבלום את כוחות השחור, דוברים לאומניים קיצוניים, כמו גאולה כהן, לא ניסו כלל להכחיש את קיומה של גזענות במחנה הימני. אלא טענו שיש גזענות גם אצל "השמאל". מעשים גזעניים יחסו לא רק לקבוצות פוליטיות קיצוניות, אלא גם לזרועות-השילטון, ובעיקר למישטרה.

האופי ההומאניסטי של המדינה לא היה עוד מובן מאליי בעיני כל. מולו הוצג איראל הפוך — מדינה הכפופה לחוקי ההלכה הבלתי-משתנים, שאין בה מקום לשילטון-החוק והברעתי-הרוב, וגם לא לבניי אדם המשתלבים להיעזר לאומי, דתי או פוליטי. רבים הכירו בצורך לפתוח במאבק, כדי להגן על מה שנראה